

УДК 378.014

Людмила Михайлівна РОМАНИШИНА,
доктор педагогічних наук, професор, старший науковий співробітник
науково-дослідного відділу Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

Оксана Ярославівна РОМАНИШИНА,
кандидат педагогічних наук, докторант кафедри інформатики і
методики її викладання Тернопільського національного педагогічного
університету імені В. Гнатюка

ІДЕНТИФІКАЦІЯ І ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті розглянуто проблему взаємозв'язку між ідентичністю, ідентифікацією і професійною ідентичністю. Наведені найбільш вживані визначення означених понять. Проведено аналіз закордонних і вітчизняних науковців як з педагогічної, так і психологічної точок зору. Обрано визначення ідентичності як внутрішньої неперервності самопереживання індивіда, внутрішньої рівності із собою, тотожності особистості, важливу характеристику її цілісності і зрілості, інтеграцію переживань людиною своєї тотожності з визначеними соціальними групами.

Ключові слова: майбутні фахівці; ідентичність; ідентифікація; професійна ідентичність; розвиток, формування; педагогічні підходи.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У педагогічній освіті все більше уваги приділяється особистісно орієнтованому підходу до формування майбутнього фахівця. Відомо, що професіоналізм формується протягом багатьох років. Цей процес відбувається найкраще, якщо

© Романишина Л. М., Романишина О. Я.

студент правильно обрав свій майбутній фах. А для цього необхідно сприяти професійній ідентичності, що відображено у працях Д. Дубровського, Г. Дьяконова, І. Кона, Р. Крічевського, В. Мухіної, В. Павленка, А. Петровського, Л. Попової, Б. Поршнева, С. Рубінштейна та ін.

Аналіз психолого-педагогічної літератури сприяв визначенню **мети статті** – визначити спільність і відмінність між ідентичністю і ідентифікацією як основу у формуванні професійної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині в психолого-педагогічній літературі розрізняють поняття “ідентифікація” та “ідентичність”. А. Мікляев вважає, що “ідентичність” – це динамічне утворення, почуття самоототожнення, власної істинності, повноцінності та усвідомлення особистістю причетності до світу інших [9].

Останніми роками в наукових колах усе частіше обговорюється питання про ідентичність та ідентифікацію. Інтерес до цієї проблеми виник ще в кінці XIX століття В. Джемс зазначав, що ідентичність є тією особистісною основою, завдяки якій людина зберігає самоповагу й цілісність свого “Я”. Е. Фромм підкреслював, що ідентичність з’являється у процесі розвитку людини й означає почуття належності до цілісної структури, усвідомлення людиною того, що вона є частиною цієї структури.

У той же час важлива роль у процесі професіоналізації відводиться ідентифікації. Ідентифікація, за З. Фрейдом, належить до захисних механізмів психіки [16]. Ідентифікація – спосіб усвідомлення приналежності до тієї чи іншої спільності. За З. Фрейдом, ідентифікація – форма психологічного захисту у вигляді перенесення образу іншої людини на себе. Відомо, що механізм психологічного захисту полягає в ототожненні індивідом себе з іншою людиною або групою людей і сприяє як адаптації, так і дезадаптації майбутнього фахівця [16]. З. Фрейд узгоджує ідентифікацію з ідентичністю. “Ідентифікація (ототожнення) – несвідомий процес, завдяки якому індивід (скажімо, дитина) поводить себе, думає та відчуває так, як це робила б інша людина, з якою вона себе ідентифікує (наприклад, мати чи батько); відіграє велику роль у формуванні особистості” [17]. У словнику іншомовних слів термін “ідентифікація” подається як ототожнення, уподібнення, прирівнення, встановлення тотожності об’єктів на підставі тих чи інших ознак [12].

Відомо, що ідентифікація сприяє соціалізації, що характеризується несвідомим уподібненням індивіда. З цього приводу теорія психоаналізу З. Фрейда пояснює це як результат функціонування постійного й універсального психологічного механізму, що підсвідомо виділяє різні групи як “свої” і “чужі” [14].

Питання формування ідентифікації соціологами розглядається так: “Ідентифікацією називають також і процеси, що пов’язані із сферою самосвідомості, самопізнання особи: ототожнення себе з іншими, уявлення іншої людини як продовження себе, як процес емоційного самоототожнення (що не є усвідомленим) суб’єкта з образом “значущого іншого”, перенесення себе на місце іншого”. Філософи подають це поняття як похідне від однаковості, рівнозначності, тому розглядають його як процес становлення і формування ідентичності процесів, явищ або понять [15].

Нині процес ідентифікації досліджується за декількома напрямками, серед яких ми виділили: розгляд ідентифікації як базисного явища, що сприяє соціалізації та персоніфікації особистості (З. Фрейд, Р. Адамек, М. Драганов, В. Мухіна); з’ясування її ролі в структуруванні особистості (Г. Андреєва, М. Боришевський, М. Обозов, М. Савчин) [6; 11; 13].

У багатьох дослідженнях науковці ототожнюють поняття “ідентифікація” і “ідентичність”. Так, Е. Еріксон писав, що розвиток ідентичності полягає в синтезі ідентифікації, спостережуваної в процесі соціалізації [18]. Е. Еріксон бачив розвиток ідентичності як синтез ідентифікацій, що виникають у процесі соціалізації індивіда – спочатку з окремими особами, а згодом – з малими і великими спільнотами [18]. Але багато сучасних авторів віддають перевагу терміну “ідентифікація”, критикуючи статичність терміну “ідентичність”. Ідентифікація охоплює динамічні, процесуальні аспекти формування ідентичності. У працях науковця Л. Мазур подається, що поняття “ідентифікація” та “ідентичність” – синоніми, і тому недоцільно проводити між ними чітку диференціацію [8].

Детальний аналіз понять “ідентичність” та “ідентифікація” здійснено у працях П. І. Ігнатенко та В. Н. Павленка [5]. Науковці подають такі варіанти розуміння поняття ідентифікації:

1) ідентифікація як один з механізмів міжособистісного сприйняття (поряд зі стереотипізацією та рефлексією) дозволяє моделювати змістов-

не поле партнера у спілкуванні, забезпечує процес взаєморозуміння і викликає відповідну поведінку [10];

2) ідентифікація як центральний момент самосвідомості. Тут підкреслюються суб'єктивні відчуття власної приналежності до різноманітних соціальних спільностей на рівні стійкого зв'язку, а також включення у свій внутрішній світ та прийняття як власних групових норм і цінностей [3];

3) ідентифікація в стратометричній концепції А. В. Петровського як показник рівня розвитку групи. Функціонування даного феномена виражається у ставленні до інших членів групи як до самого себе [11].

Іншим поняттям, яке створює основу для формування професійної ідентичності, є ідентичність.

Інтерес до проблеми ідентичності виник ще в кінці XIX століття. Зокрема, В. Джемс у праці "Принципи психології" та Е. Фромм у праці "Втеча від свободи" розглядали концепцію осмислення людиною своєї самототожності, своїх меж і свого місця у світі, мотиви виникнення певних ідентичностей, підкреслюючи, що ідентичність з'являється у процесі розвитку й означає почуття належності до цілісної структури, усвідомлення людиною того, що вона є частиною цієї структури і посідає в ній своє, лише їй відведене місце [7]. Поширення поняття ідентичності в психологічній науці набуло завдяки працям Е. Еріксона, де ідентичність визначалася як внутрішня неперервність самопереживання індивіда, внутрішня рівність із собою, тотожність особистості, важлива характеристика її цілісності і зрілості, інтеграція переживань людиною своєї тожності з визначеними соціальними групами.

Ідентичність – психологічне уявлення людини про своє "Я", яке характеризується суб'єктивним почуттям своєї індивідуальної самототожності і цілісності, ототожнення людиною самої себе (частково усвідомлене, частково неусвідомлене) з тими чи іншими типологічними категоріями. У науці розрізняють: соціальну ідентичність (ототожнення себе з соціальною позицією або статусом); групову ідентичність (ототожнення себе з іншою спільністю); етнічну ідентичність (ототожнення себе за певною етнічною групою); культурну ідентичність (ототожнення себе з культурною традицією).

Дж. Марсія описав чотири статуси (стани) ідентичності.

Розмита ідентичність (дифузна) – стан, коли індивід ще не зробив відповідального вибору, наприклад професії або світобачення, що робить його образ “Я” розпливчатим і невизначеним.

Передчасна ідентичність – характеризується тим, що людина формально робить вибір цілей, цінностей, але у неї відсутня внутрішня впевненість у правильності вибору, тому що цей вибір зробила не сама людина, а її оточення.

Мораторій – стосується людини, яка перебуває у кризовому стані ідентичності й активно намагається вийти з нього, пробуючи та досліджуючи різноманітні альтернативні варіанти.

Здобута ідентичність – цим статусом володіє людина, яка пройшла через кризу, сформувала деяку сукупність знань про себе, про свої цілі, цінності та про свої переконання [19].

Для формування ідентичності пропонують застосовувати засоби, за допомогою яких людина ідентифікує, оцінює та добирає цінності, цілі та переконання, які згодом стануть елементами її ідентичності. По-друге, ідентичність неможливо розглядати, не враховуючи змістової специфіки цілей, цінностей та переконань, які людина обирає. Кожен елемент ідентичності стосується якої-небудь сфери людського життя. А. Ватерман виокремлює чотири сфери життя, що є найбільш значущими для формування ідентичності: 1) вибір професії та професійного шляху; 2) прийняття та переоцінка релігійних і моральних переконань; 3) вироблення політичних поглядів; 4) прийняття набору соціальних ролей, включаючи ставтеві ролі та очікування відносно подружнього життя та батьківства [20].

У літературі описані дві моделі формування ідентичності: через уподібнення і через єднання з протилежним за принципом доповнювальності [8].

Аналізом питання ідентичності як компоненти самосвідомості особистості та виокремленням видів ідентичності займалися О. Белінська, А. Лук'яничук та М. Яромовіц, А. Борисюк, А. Сергеева, М. Шульга, М. Яромовіц.

М. Шульга зауважує, що ідентичність особистості ґрунтується на її самосвідомості. Оскільки людина є особливим об'єктом, у якому злива-

ються воедино матеріальне і духовне, фізичне і психічне, то розрізняють психофізіологічну, особистісну і соціальну ідентичність. Психофізіологічна ідентичність означає усвідомлення людиною єдності свого організму, фізіологічних і психічних процесів, що в ньому відбуваються. Особистісна ідентичність – це єдність і спадковість життєдіяльності, цілей, мотивів, настанов, ціннісних орієнтацій і самосвідомості особистості. Особистісна ідентичність містить ставлення до свого минулого, теперішнього і майбутнього. Соціальна ідентичність означає єдність і спадковість певної системи соціальних характеристик (норм, ролей, статусів), що дозволяють диференціювати індивідів за їх суспільним станом і груповою належністю. Вона містить уявлення людини про своє особисте місце у світі, усвідомлення нею приналежності до певної соціальної групи, категорії. Одним із видів соціальної ідентичності є етнічна ідентичність [14; 15]. Таким чином, ідентичність – це зв'язок особистості із спільністю, ототожнення людиною себе з певною суспільною групою, укорінена в духовному світі особистості система цінностей, ідеалів, норм, вимог відповідної спільності. Ця система духовних якостей виявляється як її усталене ядро. Завдяки цій системі соціальних регулятивів формується внутрішня система ставлення особистості до світу і до самої себе, система самоконтролю і самоорієнтації [1].

Автор також зазначає, що ідентичність є маловивченим феноменом, це поняття майже не використовувалося у вітчизняній психології. На сьогодні значення даної категорії зростає в аспекті змін масової свідомості і розглядається у низці проблем соціально-політичної психології.

Важливу роль у ідентифікації відіграє самоідентифікація. Наприклад, Т. А. Зеленська у своїй дисертації та Л. Мазур у монографії визначають поняття “самоідентифікація” з позицій суб’єкт-суб’єктного підходу, згідно з яким самоідентифікація особистості означає ідентифікацію індивіда з самим собою, яка виявляється в тому, що людина приписує собі певні якості і вірить в істинність цих атрибутів за умови взаємної згоди з іншими ставитись до себе як до автономного, суверенного суб’єкта активності і цінності [4; 8]. Тобто, ці два поняття є відправною точкою для визначення професійної ідентичності.

За баченням О. П. Єрмолаєвої, професійна ідентичність є регулятором, який виконує стабілізуючу і перетворювальну функції. Стабілізуюча функція професійної ідентичності полягає в забезпеченні професійного централізму і професійної ментальності. Перетворювальна функція професійної ідентичності полягає у змінах професійно важливих якостей і ступенів ідентифікації себе з професією [2].

Висновок. Вивчення сутності понять “ідентифікація” і “ідентичність” забезпечує вивчення можливих шляхів і умов (педагогічних, психолого-педагогічних та організаційно-педагогічних). Одночасно з цим вивчення цих понять буде сприяти розробці моделі формування професійної ідентичності майбутніх фахівців.

Наші **подальші дослідження будуть спрямовані** на визначення особливостей професійної ідентичності майбутніх учителів нематематичних спеціальностей, виявлення психолого-педагогічних умов її формування.

Список використаної літератури

1. Борисюк А. С. До проблеми професійної ідентичності майбутнього фахівця // http://www.rusnauka.com/19_NNM_2007/Psihologia/23318.doc.htm. 16
2. Ермолаєва Е. П. Преобразующие и идентификационные аспекты профессиогенеза / Е. П. Ермолаєва // Психологический журнал. – 1998. – Т. 19. – № 4. – С. 80–88.
3. Єрмолич С. Я. Методологічні передумови формування ціннісних орієнтацій у підлітків / С. Я. Єрмолич // Позашкільне виховання. – 2007. – № 9. – С. 23–27.
4. Зеленська Т. А. Соціально-психологічні особливості самоідентифікації студентів технічних спеціальностей в умовах ступеневої освіти : дис. ... канд. психол. наук. : 19.00.05 / Т. А. Зеленська. – К., 2012.
5. Игнатенко П. И. Идентичность: философский и психологический анализ / П. И. Игнатенко, Н. В. Павленко. – К. : Арт-прес, 1999. – 466 с.
6. Кон І. С. У пошуках себе: Особистість і її самосвідомість / І. С. Кон. – М. : Політвидав, 1984. – 335 с.
7. Коропецька О. М. Проблема професійної ідентичності в контексті реформи освіти в Україні // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2007. – Т. IX. – Ч. 3. – С. 152–158.

8. Мазур Л. І. Самоідентичність особистості як філософсько-антропологічна проблема : монографія / Л. І. Мазур. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2012. – 432 с.

9. Микляева А. В. Социальная идентичность личности: содержание, структура, механизмы формирования : монографія / А. В. Микляева. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2008. – 347 с.

10. Мухіна В. С. Вікова психологія: феноменологія розвитку, дитинство, отрочество / В. С. Мухіна. – М. : “Академія”, 2000.

11. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив / А. В. Петровский. – М. : Политиздат, 1982. – 255 с.

12. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с. – С. 450.

13. Собкин В. С. К формированию представлений о механизмах процесса идентификации в обществе / В. С. Собкин // Теоретические и прикладные проблемы психологии познания людьми друг друга. – Краснодар : Изд-во КГУ, 1975. – С. 34–39.

14. Соціологія : підручник / за загальною редакцією проф. В. П. Андрущенка, проф. М. І. Горлача. – Харків – Київ, 1998. – 624 с.

15. Соціологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В. Г. Городяненка. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2002. – 560 с.

16. Фрейд З. Психология бессознательного / З. Фрейд ; пер. с нем. – М. : Просвещение, 1989. – 447 с.

17. Фрейд З. Толкование сновидений / З. Фрейд. – Минск : Попурри, 2003. – 573 с.

18. Эриксон Э. Идентичность, юность и кризис / Э. Эриксон. – М., 1996.

19. Marcia J. E. // Journal of Personality and Social Psychology. – 1975. – Vol. 3. – P. 551–558.

20. Waterman A. S. Identity in adolescence: Processes and contents / A. S. Waterman. – San Francisco L. : JosseyBass, 1985. – P. 61–77.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2014.

Романишина Л. М., Романишина О. Я. Идентификация и идентичность как основа формирования профессиональной идентичности будущих специалистов

В статье рассмотрена проблема взаимосвязи между идентичностью, идентификацией и профессиональной идентичностью. Приведены наи-

более точные определения указанных понятий. Проведен анализ работ зарубежных и отечественных ученых, как с педагогической, так и с психологической точек зрения. Идентичность определялась как внутренняя непрерывность самопереживания индивида, внутреннее равенство с собой, отождествление личности, важная характеристика ее целостности и зрелости, интеграция переживаний человеком своей тождественности с определенными социальными группами.

Ключевые слова: *будущие специалисты; идентичность; идентификация; профессиональная идентичность; развитие, формирование; педагогические подходы.*

Romanishina L. M., Romanishina O. Ya. Identification and identity as a basis for the formation of professional identity of future professionals

The article deals with the problem of relationship between identity, identification and professional identity. It is determined that the identity is the personality basis thanks to which a personality keeps his or her self-respect and integrity of a personal "I". Identity appears in the process of human development and means a sense of belonging to an integral structure, realization by a man the fact that he is a part of its structure.

An important role of identification in the process of professionalization has been marked. Identification is the way of awareness of belonging to a particular community. Much attention is paid to the analysis of scientific works of foreign scholars. According to Z. Freud identification is a form of psychological protection in the form of transfer the image of one person to another. It is determined that the psychological defense mechanism lies in identification of the individual with another person or a group of people and promotes both adaptation and disadaptation of a future specialist. Many researchers agree the identification with the identity. "Identification is unconscious process thanks to which an individual (a child) behaves, thinks and feels in a way how it would do another person with which he or she identifies himself (mother or father); plays an important role in personality's formation.

It is determined that the identification promotes socialization, which is characterized by unconscious assimilation of an individual, conditioned by

operation of permanent and universal psychological mechanism subconsciously identifying different groups like “own” and “alien”.

The problem of formation of identification by sociologists is considered as: “Identification is also known as the processes associated with the sphere of self-awareness, self-knowledge of an individual: identification with others, the idea of another person as an extension of himself, as a process of emotional self-identification (non-conscious) of a subject with the image of “significant another, a transfer to another place.” Philosophers interpret this notion as derived from uniformity, equivalence, thus consider it as the process of formation and identity formation processes, phenomena or concepts.

Nowadays the identification process is investigated according to several areas including: review of identification as basic phenomenon that promotes socialization and personalization of the individual and determine its role in structuring the individual.

Identity is the psychological insight of a person about his or her personal “I”, which is characterized by a subjective sense of individual self-identity and integrity, identification by a person of himself or herself (partly conscious, partly unconscious) with certain typological categories. It is scientifically distinguished: social identity (identification with social position or status); group identity (identification with other common); ethnic identity (identification by a certain ethnic group); cultural identity (identification with the cultural tradition).

The four statuses (states) of identity such as: blurred, premature, moratoriums, won have been described.

Two models of identity formation: by mean of assimilation and uniting with the opposite on the basis of additiveness have been elucidated in the literature.

Keywords: *future professionals; identity; identification; professional identity; development, formation; pedagogical approaches.*